

Від золотої корони до краху імперії (монети Австрії у 1901–1918 рр.)

Олександр Десятніков (Черкаси)

Грошова реформа 1892 р. — введення золотого монометалізму в Австро-Угорщині. На початку XX ст. Австрія була частиною дуалістичної Австро-Угорської монархії, створеної у 1867 р. Кожна складова держави — Австрійська Імперія й Угорське Королівство — мала власну конституцію, уряд і парламент, спільними залишилися міністерства іноземних справ, оборони і фінансів. Незмінною залишилася і влада правлячої династії Габсбургів. Франц-Йосиф I, що зійшов на престол у 1848 р., поєднав корони імператора Австрії і короля Угорщини. Його тривале правління ознаменувалося рядом прогресивних перетворень, чільне місце серед яких займає грошова реформа 1892 р.

В останній третині XIX ст. економіка Австро-Угорщини втратила свій попередній, переважно аграрний характер. Однак за значних темпів розвитку промисловості абсолютні розміри виробництва залишалися меншими, ніж у інших розвинутих європейських країнах. Крім того, з середини 1870-х років у країні почали наростати інфляційні процеси через стрімке здешевлення срібла — базового металу австрійської грошової системи. На 1892 р., порівняно з 1870 р., вартість срібла щодо золота впала на 51 %. За цих умов срібло стало непридатним як основа грошового обігу та основне мірило вартості. Країни Європи, насамперед Велика Британія і Пруссія, до кінця 70-х років XIX ст. вже перевели свої грошові системи на золотий стандарт. Тому Австрія, зберігаючи базовим металом грошової системи срібло, з кожним роком все більше зазнавала збитків і відставала у темпах економічного розвитку.

З огляду на необхідність збільшення темпів індустріалізації економіки, розширення зовнішньоекономічних зв'язків та відновлення довіри населення до паперових грошей уряд розпочав підготовку до грошової реформи — запровадження в Австро-Угорщині золотого монометалізму. На 1889 р. Міністерству фінансів вдалося стабілізувати австрійський бюджет і забезпечити його профіцит. На цій основі

після тривалих переговорів із угорським урядом, якому приблизно на той же час вдалося стабілізувати фінанси королівства, у 1892 р. була здійснена грошова реформа.

2 серпня 1892 р. імператор Франц-Йосиф I разом із міністрами Штайнбахом, Таафом і Шонборном у місті Оффензее підписав закон про запровадження золотої кронової валюти. Цей правовий акт мав вступити в дію з 1 січня 1893 р. Закон ознаменував перехід країни до системи золотого монометалізму. Замість флорина вводилася нова грошова одиниця — крона, що ділилася на 100 гелерів. Монетно-ваговою одиницею обрано кілограм із десятичним поділом. З кілограма золота 900-ї проби передбачалося карбувати монет на 2952 крони. Таким чином, золота крона містила 0,30488 г золота.

Розмінними монетами стали срібна крона (з кілограма срібла 835-ї проби карбувалося 200 монет цього номіналу), нікелеві 10 і 20 гелерів (з кілограма нікелю карбувалося відповідно 255 та 333 монети) та бронзові 1 і 2 гелери (з кілограма монетного сплаву виготовляли відповідно 300 і 600 монет). Планувалося випустити також монету номіналом 50 гелерів, однак цей задум реалізований не був, і до 1918 р. її роль виконували старі чвертьгульденові монети.

Закон передбачав обіг усіх монет, що карбувалися на території імперії згідно з патентом від 9 вересня 1857 р., до повного забезпечення потреб ринку у новій монеті. Після цього вони підлягали обміну у співвідношенні: 1 флорин = 2 кронам, 1 крейсер = 2 гелерам. Офіційно одногульденові монети перебували в обігу до 1899 р., фактично ж вони використовувалися населенням, особливо у національних окраїнах, аж до розпаду Австро-Угорщини у 1918 р.

Під час проведенні обміну монет австрійської валюти на монету золотої кронової валюти, завдяки встановленню спеціального обмінного курсу, уряд отримував значні прибутки: 1 срібний флорин важив 11,1 г за 900-ї проби, а нова 2-кронова монета — 10 г за 835-ї

проби. Таким чином, грошову одиницю було деноміновано більш ніж удвічі. За рахунок цієї різниці заощаджувалися значні кошти, необхідні для здійснення грошової реформи.

З огляду на політичні та економічні інтереси монархії нова грошова одиниця була прив'язана до німецької марки та французького франка. Зокрема, 1 австрійська крона прирівнювалася до 0,85060975 німецької марки, 1,050135 французького франка чи 0,0416364 англійського фунта стерлінгів.

Запроваджуючи золоту кронову валюту, уряд не відважився відразу ж розпочати вільний обмін банкнот на золото. Карбовані у великій кількості золоті монети, що мали стати реальним забезпеченням нової валюти, нагромаджувалися у банках. Лише у 1901 р. банкноти кронової валюти почали вільно обмінюватися на золото.

Успішне проведення грошової реформи 1892 р. і запровадження золотого стандарту в Австро-Угорщині позитивно вплинули на економічний розвиток імперії, зокрема на грошове господарство — впорядковано державний бюджет, з обігу майже повністю була витіснена іноземна валюта, стабілізувалося ціноутворення у країні.

Австрійські монети золотої кронової валюти. Особливістю монетного карбування Австро-Угорщини був паралельний випуск монет для Австрії та Угорщини. Монети обох складових імперії були рівноцінними, але мали різне оформлення й назви. Якщо у 1857–1892 рр. у австрійській частині імперії 100 крейсерів дорівнювали 1 флорину, то в угорській — 1 форинту.

Грошова реформа 1892 р. продовжила практику окремого монетного карбування для складових дуалістичної монархії, але змінила назви монет. Назва грошової одиниці стала спільною — крона (*нім.* Krone, угорс. kőpóna). Монети із такою назвою карбувалися у Європі з періоду Середньовіччя. Назва походить від основного значення слова «крона» — корона, зображення якої карбувалося на перших монетах. В окремих складових Австро-Угорської імперії назва грошової

Рис. 1. Розмінні монети Австрії, уведені в обіг грошовою реформою 1892 р.: 1 гелер (бронза, 1892), 2 гелери (бронза, 1892), 10 гелерів (нікель, 1893), 20 гелерів (нікель, 1892). Номінал позначений лише цифрою, без назви монети. Роки карбування – арабськими цифрами за григоріанським календарем.

Рис. 2. Герб Австрійської імперії, зображуваний на монетах 1892–1918 рр.: двоглавий орел, коронований двома коронами, над якими велика корона Габсбургів із кінцями стрічки, що розвіваються. Орел тримає у лапах меч, скіпетр і державу. На грудях орла щит Габсбургів із гербами Богемії, Австрії і Бургундії. На плечі орла надітий цеп із орденом Золотої Руна.

Рис. 3. 1 крона, 1892 р. Номінал позначався лише цифрою без назви грошової одиниці. Рік карбування – арабськими цифрами.

Рис. 4. Золоті 10 крон (1896 р.) і 20 крон (1904 р.). Номінал позначений двічі – арабськими і римськими цифрами і латинською мовою. Дата також продубльована римськими і арабськими цифрами.

одиниці звучала по-різному. Так, у Чехії – когуна, у Польщі – когона, у Галичині – корона, у Італії – согона, у Словенії – кропа, у Хорватії – кгуна, у Сербії – круна, у Румунії – согоапа.

Розмінна монета в Австрії й Угорщині отримала специфічні «національні» назви. Так, у Австрійській імперії вона стала називатися гелером (нім. Heller, від назви тірольського міста Халль (нім. Hall), де у XII ст. почалося карбування цих монет), а в Угорському королівстві – філером (угорц. filler).

Австрійські й угорські монети різнилися художнім оформленням. Разом з тим, тиражі угорських монет були значно меншими, ніж австрійських.

У результаті грошової реформи 1892 р. змінилися метали, з яких карбувалися дрібні монети. Зокрема, у карбуванні розмінних монет здійснено перехід до дешевших і стійкіших до стирання металів. Найменші номінали (1 і 2 гелери) почали карбувати не з міді, як попередні крейцери, а з бронзи. На заміну білонним 10 та 20 крейцерам уведено нікелеві 10 і 20 гелерів. Ці номінали перебрали на себе

Рис. 5. 5 крон, 1900 р. Номінал угорі над орлом і унизу по сторонах від року карбування.

Рис. 6. 5, 10 і 20 крон 1909 р. 2-й тип аверса з портретом Франца-Йосифа I на австрійських монетах золотої кронової валюти.

старі народні назви крейцерових монет. Так як монета у 10 гелерів дорівнювала 5 крейцерам, то її прозвали «фюнфель» (нім. «Fünferl», букв. «п'ятак»). 20-гелерова монета отримала назву своєї попередниці 10-крейцерової – «зехсель» (нім. «Sechserl», букв. «шостак»), оскільки під час грошової реформи 1857 р. обмінний курс склав 10 нових крейцерів за 6 старих.

На аверсі розмінних австрійських монет розміщувався герб Австрійської імперії. На реверсі бронзових – шифра номіналу, рік карбування і лаврова гілка у декоративній рамці. На реверсі нікелевих монет – шифра номіналу й рік карбування у широкій декоративній рамці з короною і ореолом. Гурт бронзових монет – плоский, нікелевих – рубчастий.

Ці номінали карбувалися у наступних роках: 1 гелер – 1892–1903, 1909–1916 рр.; 2 гелери – 1892–1915 рр.; 10 гелерів – 1892–1895, 1907–1911 рр., 20 гелерів – 1892–1895, 1907–1909, 1911, 1914 рр. Тиражі монет 1892 р. випуску були незначними (рис. 1–2).

На срібній кроні на аверсі подавався портрет імператора Франца-Йосифа I у лавровому вінку в оточенні легенди латинською мовою: «FRANC • IOS • I • D • G • IMP • AVSTR • REX BOH • GAL • ILL • ETC AP • REX HVNG» («Франц-Йосиф I Божою милістю імператор Австрії, король Богемії, Галичини, Іллірії та інших, обраний король Угорщини»). На реверсі між двома лавровими гілками зображувалася корона Габсбургів над цифрою номіналу і роком карбування. На гурті – девіз Франца-Йосифа I латинською мовою: «VIRIBVS • VNITIS» («Спільними зусиллями»).

Цей тип крону монети карбувався протягом 1892–1907 рр. (рис. 3).

Дизайн аверсів золотих монет у 10 і 20 крон повторював дизайн аверсу крону монети. Основним зображенням реверсів був герб Австрійської імперії. Угорі по колу розміщувалося позначення номіналу латинською мовою (відповідно «X CORONÆ» і «XX CORONÆ») й року карбування римськими цифрами. Унизу поля монети арабськими цифрами дублювався рік карбування і номінал (відповідно «10 COR •» і «20 COR •»). На гурті – візерунок.

Роки карбування цього типу золотих австрійських монет: 10 крон – 1892–1893, 1896–1897, 1905–1906 рр., 20 крон – 1892–1905 рр. (рис. 4).

Рис. 7. 5 крон, Австрія, 1909 р. 3-й тип портрета Франца-Йосифа I на австрійських монетах золотої крону валюти.

Рис. 8. Порівняння трьох типів аверсів золотих і срібних монет золотої крону валюти. Монетні типи отримали назви «голова у лавровому вінку», «60-а річниця» і «лиса голова».

Рис. 9. 100 крон, Австрія, 1911 р. На аверсі – 3-й тип портрета Франца-Йосифа I на австрійських монетах золотої крону валюти. Номінал на реверсі подано як «S CORONÆ» і «100 COR •». Рік карбування продубльовано римськими та арабськими цифрами.

Рис. 10. 10 крон (1912 р.) і 20 крон (1910 р.) з 3-м типом аверсу.

Рис. 11. 2 крони, Австрія, 1913 р. На аверсі – 3-й тип портрета Франца-Йосифа I на австрійських монетах золотої крону валюти. Номінал на реверсі подано як «II CORONÆ» і «2 COR •». Рік карбування продубльовано римськими та арабськими цифрами.

Рис. 12. 1 крона (1915 р.) з 3-м типом аверсу.

З часом в обіг вводилися нові номінали. У 1900 р. розпочалася емісія срібних п'ятикранових монет (вага 24 г 900-ї проби). Аверс був аналогічний аверсові однокранової монети. Реверс же було оформлено більш вишукано – герб імперії у колі з лавру з коронами. Номінал позначався двічі – прописом латинською мовою і цифрою «QVINQVE CORONÆ» і «5 COR •». Гурт прикрашено девізом «VIRIBVS • VNITIS» («Спільними зусиллями»). Карбувався цей тип монети у 1900 і 1907 рр. (рис. 5).

У 1909 р. карбувалися п'яти-, десяти- і двадцятикранові монети нового типу зі змінами портретом Франца-Йосифа I й розміщенням легенди. Цей тип вперше використано при випуску ювілейних монет 1908 р. Художник зобразив імператора дещо старшим і без лаврового вінка (рис. 6).

Того самого 1909 р. на п'ятикранових монетах змінився портрет імператора. Цим самим на австрійських монетах золотої кранової валюти з'явився 3-й тип аверсу із портретом Франца-Йосифа I. Він практично повторював 1-й тип портрета, але без лаврового вінка. Зміст легенди на аверсі залишився незмінним. П'ятикранові монети цього типу карбувалися лише у 1909 р. (рис. 7–8).

У 1909 р. випущено обігові золоті монети номіналом 100 крон (вага 33,8753 г

за 900-ї проби). Власне вперше цей номінал у Австро-Угорській монетній системі з'явився згідно із законом від 11 серпня 1907 р. про випуск ювілейної монети на честь 40-річчя коронування Франца-Йосифа I угорською короною – початку історії дуалістичної монархії. У 1908 р. випущено австрійську ювілейну монету. Отже, у 1909 р. було запроваджено не новий номінал, а обігову монету вже існуючого стокранового номіналу.

Аверс обігової монети у 100 крон прикрашав 3-й тип аверсу із портретом Франца-Йосифа I. Реверс повторював тип інших золотих монет із деякими змінами. Зокрема, відрізняються окремі деталі герба і розміщення номіналу внизу монети. Як і на 10-ти і 20-кранових монетах номінал і рік дублювалися арабськими і римськими цифрами. На гурті – девіз імператора «VIRIBVS • VNITIS» («Спільними зусиллями»).

Карбувалися золоті 100 крон у 1909–1914 рр. Усі монети, датовані 1915 р., є пізнішими випусками Віденського монетного двору (рис. 9).

Також разом із випуском нового золотого номіналу новий портрет імператора було перенесено й на інші золоті номінали – 10 і 20 крон. Цей тип монет карбувався у 1909–1911 рр. (10 крон) і у 1909–1914 і 1916 рр. (20 крон).

Десятикранові монети, датовані 1912 р., і двадцятикранові із датою «1915» є пізнішими випусками Віденського монетного двору (рис. 10).

2 серпня 1912 р. ухвалено закон про випуск монети номіналом 2 крони (вага 10 г за 835 проби). Аверс повторював аверс монет 3-го типу із портретом Франца-Йосифа I. Тип реверсу був аналогічним типу реверсів 10-ти і 20-кранових монет за виключенням позначення номіналу – «II CORONÆ» і «2 COR •», а також окремих деталей, як-то розміщення позначення номіналу унизу монетного поля. Гурт ніс девіз правлячого імператора «VIRIBVS • VNITIS» («Спільними зусиллями»). Двокранові монети карбувалися лише у 1912–1913 рр. (рис. 11).

Також у 1912 р. аверс однокранових монет було замінено на 3-й тип із портретом Франца-Йосифа I. Карбувалися ці монети у 1912–1916 рр. (рис. 12, табл. 1).

Ювілейні монети на честь 60-річчя правління Франца-Йосифа I. У період 1901–1918 рр. випуском ювілейних монет відзначено єдину подію. У 1908 р. країна пишно відзначила 60-річний ювілей правління Франца-Йосифа I – імператора, який найдовше перебував на троні Габсбургів за усю історію династії.

На відзначення цієї події для Австрії випущено пам'ятні монети номіналами 1, 5, 10, 20 і 100 крон. Аверси усіх номіналів однакові – 2-й тип із портретом Франца-Йосифа I. Реверси ж монет різних номіналів мали різне оформлення: монограма імператора на лавровій гілці під короною в ореолі – на 1 кроні, дівчина із лавровою гілкою між короною над номіналом і гербом імперії – на 5 кронах, герб – на 10 і 20 кронах. На 100-крановій монеті зображено алегорію Австрії – жінка сидить на хмарі у сонячних променях, тримаючи в одній руці лавровий вінок, а другою спершись на щит із гербом імперії. Цю монету часто називають «Дама у хмарах» (нім. «Dame in Wolken») і по праву вважають однією з найбільш привабливих монет ХХ ст. Усі монети мали подвійну дату 1848–1908 і легенду латинською мовою «DVODECIM LVSTRIS GLORIOSE PERACTIS» («Дванадцять п'ятиріч зі славою пройдених»).

Усі пам'ятні монети карбувалися за стандартами обігових монет аналогічних номіналів і теж призначалися для обігу (рис. 13–15).

Табл. 1. Номінали Австрійської монетної системи у 1901–1914 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 гелер	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	1,66	17,00
2 гелери	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	3,33	19,00
10 гелерів	нікель (100 %)	3,00	19,00
20 гелерів	нікель (100 %)	4,00	21,00
1 крона	срібло, 835 проба (83,5 %, 16,5 % мідь)	5,00	23,00
2 крони	срібло, 835 проба (83,5 %, 16,5 % мідь)	10,00	27,00
5 крон	срібло, 835 проба (83,5 %, 16,5 % мідь)	24,00	36,00
10 крон	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	3,3875	19,00
20 крон	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	6,7751	21,00
100 крон	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	33,8753	37,00

Табл. 2. Торгові Австрійські монети 1901–1918 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
«Талер Марії Терезії»	срібло, 833 проба (83,3 % срібло, 16,7 % мідь)	28,0668	39,50
1 дукат	золото, 986 проба (98,6 % золото, 1,4 % мідь)	3,4909	20,00
4 дукати	золото, 986 проба (98,6 % золото, 1,4 % мідь)	13,9636	39,50

Табл. 3. Характеристика розмінних монет 1915–1918 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 гелер	бронза (95% мідь, 5% цинк)	1,66	17,00
2 гелери	залізо (100%)	2,78	19,00
10 гелерів	мідно-нікелево-цинковий сплав (50% мідь, 10% нікель, 40% цинк)	3,00	19,00
20 гелерів	залізо (100%)	3,33	21,00

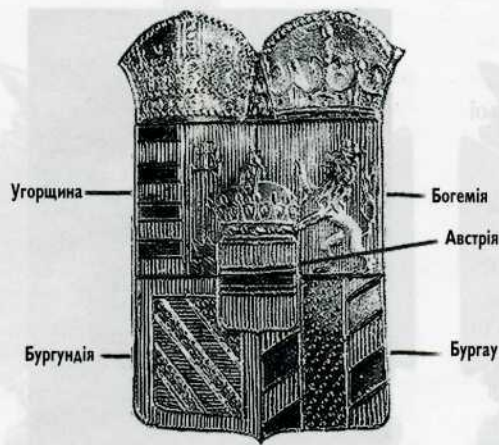

Рис. 18. Щит на грудях імперського орла включає провінційні герби Угорщини, Богемії, Австрії, Бургау і Бургундії. На монетах, карбованих у XVIII ст., цей щит складніший, або ж вони містять зображення Мадонни з немовлям чи герб провінції, яка випустила монету.

Торгові монети на початку XX ст. Попри запровадження золотої кронувої валюти, Австрія продовжувала карбувати для потреб зовнішньої торгівлі так звані талер Марії Терезії (нім. *Mariathesientaler*).

Емісія цієї монети розпочалася у 1753 р. за правління Марії Терезії (1740–1780). 21 вересня Австрія підписала монетну конвенцію із Баварією та рядом південнонімецьких держав, якою передбачалося карбування талерів високої стабільної якості – 28,0668 г 833-ї проби (рис. 16).

У 1750-х роках талери з портретом Марії Терезії потрапили на східний ринок. Велетенські кількості цих монет обмінювалися на предмети розкошу (шовк і каву) у Туреччині і на Близькому Сході (Леванті, звідки монета отримала іншу свою назву – «левантійський талер»). Завдяки своїй стабільно високій якості й захищеності (технічне нововведення шпіндельних пристроїв замість валикових дало змогу розмішувати на гурті високорельєфні літери девізу імператриці «JUSTITIA ET CLEMENTIA» («Справедливість і м'якість») вони стали найнадійнішими засобами платежу, а також жіночими прикрасами, своєрідною життєвою страховкою. За нестачі власних засобів грошового обігу, талер Марії Терезії став найпоширенішою монетою не лише на Близькому Сході, а також у Північній і Східній Африці. Тут він фігурував під різними назвами. Наприклад, бир – в Ефіопії.

Монета була настільки популярною і стабільною, що її карбування продовжилось і після смерті ерцгерцогині у 1780 р. Спроба замінити талер Марії Терезії талерами її чоловіка Франца I та сина Йосифа II виявилася безрезультатною – східний ринок їх не прийняв.

У самій Австрії ці монети втратили силу законного платіжного засобу в 1858 р. і надалі карбувалися виключно для зовнішньої торгівлі. Законодавчо закріплено, що зразком для випусків має бути штемпель монетного двору Понцбурга, маркграфство Бургау (нині – у Баварії, Німеччина). Усі нові талери без виключення датовані 1780 р.

За цим зразком талери карбувалися і у XX ст. На аверсі зображувався портрет Марії Терезії старшого віку у вуалі вдови (з урахуванням побажань арабів вона невеликого розміру) і брошкою з 9 перлів на плечі. Напис по колу «M • THERESIA D • G • R • IMP • HU • BO • REG • » перекладається як «Марія Терезія, Божою милістю римська імператриця, королева Угорщини та Чехії». Під портретом – літери «S • F» – ініціали двох службовців монетного двору у Понцбурзі 1780 р. Тобіаса Шьобля (Tobias Schöbl – S) і Йосифа Фабі (Joseph Faby – F). На реверсі розміщено герб імперії в оточенні продовження легенди аверсу: «ARCHID • AVST • DUX BURG • CO • TYR • 1780» («ерцгерцогиня Австрії, герцогиня Бургундії, графиня Тіролю, 1780»). Після дати зображений андріївський

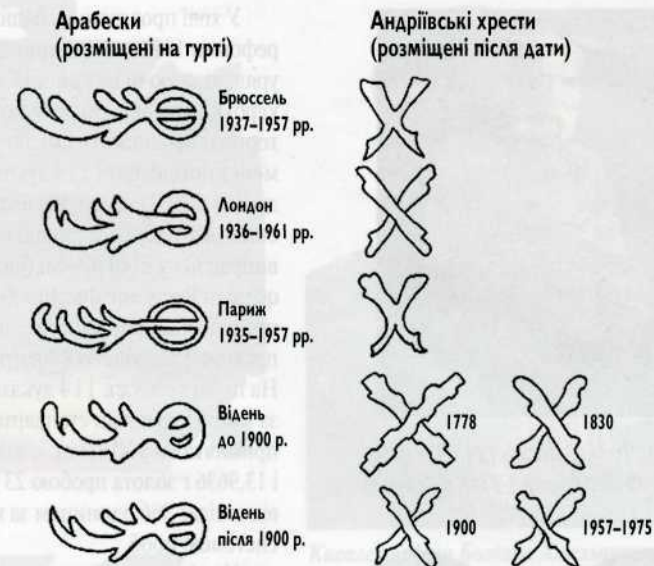

Рис. 19. Особливі прикмети на талерах Марії Терезії, карбованих монетними дворами країн Європи

хрест у формі літери «X». Цей елемент було додано на австрійські монети у 1750 р. на відзначення встановлення правління Марії Терезії над Австрійськими Нідерландами. На гурті – девіз JUSTITIA ET CLEMENTIA («Справедливість і м'якість») (рис. 17, 18).

Після краху Габсбургської імперії карбування «Талерів Марії Терезії» для потреб зовнішньої торгівлі продовжилось урядами Австрійської республіки (у 1920–1937 рр.), Італії (у 1935–1939 рр.), Франції (у 1935–1957 рр.), Великої Британії (у 1936–1961 рр.) та Бельгії (у 1937–1957 рр.). «Левантійські талери» були настільки популярними в арабських країнах, на Близькому Сході й у Північній Африці, що Саудівська Аравія зняла їх з обігу в 1928 р., Ефіопія – у 1945 р., а у Ємені та Омані вони зберігали роль напівофіційної монети до 1980-х років.

Віденський монетний двір відновив карбування «талерів Марії Терезії» у 1956 р. і випускає їх дотепер, але виключно як сувеніри. Як правило, монети, що зараз курсують у Європі, є його продукцією. Монети, випущені іншими державами, незважаючи на великий загальний тираж, у Європі не досить часті. Багато з них переплавлено або ж залишилися прикрасами в Африці.

Визначити, який саме монетний двір карбував монету, досить складно. Існують кілька характерних ознак. Наприклад, за формою арабески на гурті та андріївського хреста після дати (рис. 19).

Рис. 13. Франц-Йосиф I (1830–1916), австрійський імператор з 1848 р., король Угорщини з 1867 р.

У ході проведення грошової реформи 1892 р. після тривалої дискусії уряд, зважаючи на традиції монетного карбування, вирішив для потреб зовнішньої торгівлі продовжити емісію золотих монет номіналами 1 і 4 дукати. Перші дукати (нім. Dukaten, від італ. ducato – від останнього слова у легенді першої монети, випущеної у 1140 р.: «Sit tibi, Christe, datus, quem tu Regis, iste ducatus») («Так буде присвячена тобі, Христос, держава, якою ти правиш») випущено в Австрії ще у 1511 р. На початку XX ст. 1 і 4 дукати карбувалися за метрологічними стандартами, прийнятими у XVIII ст. – відповідно 3,4909 і 13,9636 г золота пробою 23 ¼ карати, що відповідає 986 одиницям за метричною системою проб.

Рис. 16. Марія Терезія (1717–1780), ерцгерцогиня Австрії з 1740 р.

На відміну від інших монет, що з'явилися після 1892 р., торгові дукати продовжували карбуватися за попереднім типом зображень, які було уведено у 1872 р. (рис. 20).

На аверсі розміщувався портрет Франца-Йосифа I – голова у лавровому вінку на 1 дукаті, чи погруддя у пишному вбранні і лавровому вінку на 4 дукатах. На реверсі – герб імперії. Легенда починалася на аверсі: «FRANC • IOS • I • D • G • AVSTRIAE IMPERATOR» (Франц-Йосиф I Божою милістю австрійський імператор), і продовжувалася на реверсі: «HVNGAR • VONEM • GAL • LOD • ILL • REX A • A • [дата арабськими цифрами]» (король Угорщини, Богемії, Галичини, Лодомерії, Іллірії, ерцгерцог Австрії). Монети у 1 дукат не мали позначення номіналу, а на вищому номіналі на реверсі під гербом між двома дужками ставилася цифра «4». Гербовий орел на дукатах помітно відрізняється від орла на стандартних монетах через те, що його зображення збереглося на золотих торгових монетах з XVIII ст.

Також архаїчними залишалася товщина монет. Оскільки дукати у силу традиції успадкували вагу і пробу дорогоцінного металу з часів середньовіччя, вони порівняно із сучасними їм монетами виглядають досить тонкими. Так, товщина монети в 1 дукат – 0,8 мм, а монети у 4 дукати – 0,7 мм. Наприклад, тогочасна десятикранова монета мала товщину 1,1 мм, однокранова – 1,4 мм, двокранова – 2 мм.

Золоті дукати карбувалися із незмінними зображеннями до початку Першої світової війни у 1914 р. Монети, датовані 1915 р., – пізніші випуски Віденського монетного двору. Так, у 1920–1936 рр. випущено 996 721 монет

Рис. 17. Талер Марії Терезії. Карбування Римського монетного двору, датоване 1780 р.

Рис. 14. 1, 5, 10 і 20 крон, випущених на честь 60-річчя правління Франца-Йосифа I, 1908 р.

Рис. 20. Торгові монети – 1 дукат і 4 дукати, датовані 1915 р.

Рис. 15. 100 крон 1908 р. – «Дама у хмарах», одна з найкраще художньо оформлених монет XX ст.

Рис. 21. «Переможна корона» Карла Гьотца, 1914 р.

Рис. 22. 10 гелерів, 1916 р. Номінал позначений лише цифрою, без назви монети.

Рис. 23. Тип обігових монет, уведених в обіг у 1916 р.: щит Габсбургів замінено на австрійський федеральний щит. Позначення номіналу традиційне – лише цифрою.

Рис. 24. Герб Австрійської імперії, що з'явився на монетах у 1916 р. Щит Габсбургів замінено на австрійський триколірний щит і прибрано щеп із орденом Золотої Руни.

Рис. 25. 20 крон 1916 р. На грудях гербового орла – австрійський федеральний щит.

номіналом 1 дукат і 496 501 номіналом 4 дукати. У другій половині ХХ ст. золоті дукати карбувалися Австрією на основі федеральних законів від січня 1951 р. і червня 1964 р. Очевидно, тоді з'явилися монети, на яких замість дати «1915» помилково поставлено дату «1951». Якщо у 1872–1918 рр. золоті дукати були законними платіжними засобами, то у подальший період вони використовуються як комерційні золоті монети і ніколи не використовувалися як засоби платежу в Австрії (табл. 2).

Зміни у монетному господарстві Австрії в період Першої світової війни. З оголошенням 28 липня 1914 р. війни різко похитнулися позиції золотої кронувої валюти. Уряд, потребуючи великих видатків на ведення бойових дій, оголосив про замороження усіх банківських рахунків і про значне обмеження видачі грошових сум. Припинилося карбування золотих 20- і 100-кранових монет (10-кранові востаннє емітувалися ще у 1911 р.).

Це викликало паніку серед населення і передчуття знецінення крони. Вже у серпні 1914 р. торгівці почали відмовлятися приймати в оплату паперові банкноти, вимагаючи натомість золоті й срібні монети. Населення, в свою чергу, боячись знецінення грошей, вдалося до тезаврації спочатку монети з дорогоцінних металів, а потім навіть нікелевої і бронзової. Заяви влади щодо незмінності курсу паперових грошей виявилися марними. У країні поширювалася «розмінна криза», за якої паперові гроші неможливо було розмінати або отримати з них здачу. Міністерство фінансів, бажаючи виправити ситуацію, повернуло в обіг старі монети номіналом в 1 флорин, вилучені в ході грошової реформи 1892 р. Накопичені у довоєнні роки запаси дорогоцінного металу дали змогу карбувати у 1915–1916 рр. срібні однокранові монети, які теж мали б послабити «монетний голод». У 1916 р. здійснено значний випуск 20-кранових монет. Але, потрапивши до населення, назад в обіг вони, як правило, вже не поверталися – в умовах поразок на фронтах й наростання економічної кризи довіру населення до золотої кронувої валюти утримати було неможливо.

Австрійський уряд, стурбований проблемою зникнення монет з обігу, вдавався до рішучих адміністративних заходів. Так, було видано наказ, згідно з яким, тим, хто приховує дрібні монети, загрожував штраф. Також в обіг випускалися дрібні номінали паперових

Рис. 26. 50 гелерів, проба, залізо, без року.

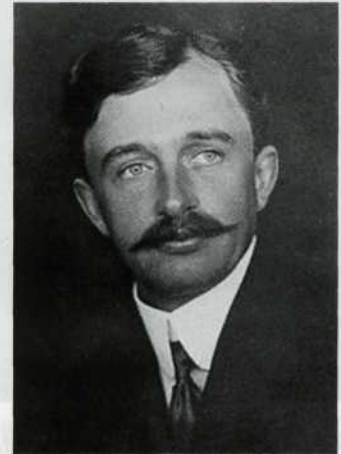

Рис. 27. Карл I – останній австрійський імператор (1916–1918).

Рис. 28. 20 крон Карла I, золото, 1918 р.

Рис. 29. Зведена у 1835–1837 рр. за наказом імператора Франца I нова будівля Віденського монетного двору діє і до сьогодні.

Рис. 30. Знак Штефана Шварца на монеті.

Рис. 31. Штефан Шварц (1851–1924), скульптор і медальєр.

грошей. Проте це практично ніяк не позначилося на стані грошового обігу.

На територіях, захоплених ворожими арміями, з'являлися монети іноземних держав. Так, у Галичині й Буковині, які неодноразово переходили з рук в руки, поширилися німецькі монети, які потрапили на цю територію разом із союзницькими кайзерівськими військами, а також монети Росії. Розповсюдилися значно ширше, так як у період окупації земель усі закупки продуктів харчування, фуражу тощо для діючої армії здійснювалися за російські гроші, ними ж отримували платню військові і місцеві службовці. Проте у грошовому господарстві Росії з початком війни спостерігалися ті ж явища, що у фінансах Австро-Угорщини. Вже влітку 1915 р. відчувався брак монет в обігу. Отже, разом із австрійськими монетами у регіонах бойових дій поступово зникли й російські.

У період Першої світової війни карбувалися цікаві пробні монети. У їхньому ряду виділяється так звана «переможна крона» відомого мюнхенського скульптора і медальєра Карла Гьотца (Karl Götz). Він зобразив на реверсі символічну боротьбу народу із ворогом у війні: чоловік тримає в одній руці корону, а іншою б'є мечем змія. Відомі проби з алюмінію, срібла, міді й нікелю (рис. 21).

З метою здешевлення випуску розмінної монети у 1915 р. замість нікелю Віденський монетний двір

почав використовувати дешевший мідно-нікелево-цинковий сплав (співвідношення металів у відсотках: 50 : 10 : 40). З нього протягом 1915–1916 рр. карбувалися монети номіналом 10 гелерів. Випуск 20-гелерових монет призупинився.

Вага й діаметр нової 10-гелерової монети залишилися незмінними. Щоб її не плутали із старою нікелевою (адже колір металу практично не відрізнявся), було змінено дизайн аверсу. Відтепер цифри номіналу розміщувалися у дубовому вінку і внизу монетного поля ставився рік карбування (рис. 22).

Наступне здешевлення металу розмінних монет відбулося у 1916 р. Номінали 2 і 20 гелерів почали карбувати із заліза. Разом із цією зміною монетного металу, змінився і зовнішній вигляд усіх розмінних монет. На аверсах відтепер розміщувався герб імперії, але щит Габсбургів на грудях орла поступився місцем австрійському федеральному щиту (три горизонтальні смуги). Реверс монети номіналом 1 гелер залишився таким, як і був з 1892 р. 10 гелерів карбувалися з реверсом, уведеним у 1915 р. Таким самим стало оформлення 20-гелерової монети. На реверсі двогелерової монети зображувалася цифра номіналу й рік карбування в оточенні лаврового листя.

Роки карбування монет зі зміненим гербом: 1 гелер – 1916 р., 2 гелери – 1916–1918 рр., 10 гелерів – 1916 р., 20 гелерів – 1916–1918 рр. (рис. 23, 24, табл. 3).

Із новим гербом імперії у 1916 р. також випущено значний тираж золотих монет номіналом 20 крон (рис. 25).

21 листопада 1916 р. помер вісімдесятирічний імператор Франц-Йосиф I. Новий правитель Карл I вже не міг перебороти породжені війною економічну кризу, рівно як і політичну нестабільність в обширній Австро-Угорській імперії. За його правління продовжували карбуватися розмінні номінали з заліза, але інфляція, яка збільшила за роки війни ціни у 16 разів, робила ці монети фактично непотрібними для грошового обігу. 2 і 20 гелерів Карла I від монет імператора попередника відрізняються лише датами. Усі монети Франца-Йосифа I мають дату «1916», а усі монети Карла I – «1917» і «1918».

Існують кілька пробних монет Карла I, випущені Віденським монетним двором. Зокрема, проба неіснуючого у золотій

крановій валюті номіналу 50 гелерів. На аверсі проби зображено лаврову гілку у коловій легенді «PROBEPRÄGUNG» (пробне карбування), на реверсі – цифра номіналу в дубовому вінку (рис. 26).

Профіль нового імператора прикрасив аверс 20-кранової монети, випущеної у 1918 р. Але увесь тираж – 2 тис. штук – було відправлено на переплавку, за виключенням єдиного екземпляра, який нині зберігається у мюншккабінеті Віденського художньо-історичного музею. Оформлення монети не відрізняється від оформлення останніх монет цього номіналу Франца-Йосифа I, за виключенням портрета монарха і його імені у легенді – «CAROLVS» (рис. 27, 28).

Поразка Австро-Угорщини у Першій світової війні поклала край існуванню «клаптикової імперії». 11 вересня 1918 р. Карл I зрікся влади, і наступного дня було проголошено Австрійську республіку.

Віденський монетний двір на початку XX ст. Усі австрійські монети 1901–1918 рр. карбувалися на Віденському монетному дворі, заснованому герцогом Леопольдом V ще у 1194 р. З другої половини XIX ст. і до кінця існування Австро-Угорської імперії він залишався найпотужнішим у державі. Для вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням країни достатньою кількістю нових засобів обігу, у 1892 р. його було повністю модернізовано. За видатні досягнення у введенні кранової валюти підприємству було присвоєно гран-прі на Паризькій Всесвітній виставці 1900 р. У 1907 р., продовжуючи модернізацію устаткування, водяні й парові двигуни замінили на електричні.

Після 1872 р. Віденський монетний двір не ставить літерних позначень на своїй продукції (рис. 29).

Відомо, що автором проекту аверсу ювілейних монет 1908 р. на 60-річчя коронації Франца-Йосифа I був Рудольф Маршал (Rudolph Marschall). Зворотні сторони 1, 10 і 20 крон виконав Андрій Нойдек (Andrey Noidek). Реверс 5 крон – Штефан Шварц (Stefan Schwartz).

Серед граверів, що працювали на Віденському монетному дворі у 1901–1918 рр., свій знак ставив лише Штефан Шварц. Він виконав 3-й тип реверсу портретних монет у 1 і 2 крони, що карбувалися з 1912 р., й у 5, 10, 20 і 100 крон, емітованих з 1909 р. Під портретом Франца-Йосифа I майстер розмістив своє прізвище: ST. SCHWARTZ (рис. 30, 31).